

□ EYLÜL GÖZEL

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Gönderilme Tarihi: 19/5/2022

Kabul Tarihi: 30/5/2022

Revizyon Tarihi: 26/6/2022

NOGAYCA ATASÖZLERİNDE ERKEKLİK OLGUSUNUN TEMSİLİ REPRESENTATION OF MASCULINITY IN NOGHAY PROVERBS

Öz: Bir dil topluluğunun kavramlar dünyasını temsil eden sözvarlığının bir parçası olan atasözleri, insanlığın deneyimlerini ve bilgilerini gelecek nesillere aktarmaya araçlık eden kalıplaşmış yapılardır. Bu yönüyle kültürün yegâne taşıyıcılarından biri olan atasözleri, toplumların kültürel değerlerini sürdüren dilsel yapılar olup yok olma eğilimi gösteren kültürel değerlerin yaşatılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada da, tehlikedeki Türk dillerinden biri olan Nogayca atasözleri konu alınmakta, Türk kültürünün ataerki yapısından yola çıkılarak, Nogayca atasözlerinde erkekliğin temsiline ilişkin bulgulara ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızda Türkçe karşılıklarıyla birlikte verilen 734 Nogayca atasözünden oluşan veritabanı belge tarama yöntemiyle incelenmiş, bu atasözleri arasında erkeklik olgusunu temsil eden 66 atasözü belirlenmiştir. Bu atasözleri üzerinde yapılan inceleme sonucunda, Nogaycada erkeklik olgusunun birincil olarak *sahip, mert, aileci, çalışkan, kahraman, koruyucu, köklü, lider, üstün, yanılabilir* ve *yurtsever* nitelikleriyle ilişkilendirildiği; bunu izleyen ikincil niteliklerin ise *cesur, değerli, idol, onurlu* gibi erkeklik olgusunu olumlayan nitelikler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Atasözleri, kültür, erkeklik olgusu, ataerkillik, Nogayca, Nogayca atasözleri

Abstract: Proverbs, as the part of the vocabulary that represent the conceptual world of a language community, are stereotyped constructions that function in transferring the experiences and knowledge of humanity for future generations. On that sense, proverbs -one of unique carriers of culture- are linguistic structures that maintain the cultural values of societies and ensure the survival of cultural values that tend to disappear. In this study, Noghay proverbs, which is one of the endangered Turkic languages, are discussed and it is aimed to reach the findings regarding the representation of masculinity in Noghay proverbs based on the patriarchal structure of Turkish culture. For this purpose, in this study, the database including 734 Noghay proverbs, which were given with their Turkish equivalents, were examined by Document Scanning method and 66 proverbs that represent the masculinity phenomenon were find out. As a result of the examination made on these proverbs, it was find out that the masculinity phenomenon in Noghay was primarily associated

with the qualities of (*the one who is*) owner, trustworthy, family-oriented, hardworking, heroic, protective, the one who has roots, leader, superior, fallible and patriotic and it was find out that the secondary qualities are the qualities that affirm the masculinity phenomenon such as *to have courage, to have value, to be an idol and to have honour*.

Keywords: Proverbs, culture, masculinity phenomenon, patriarchy, Noghay, Noghay proverbs

GİRİŞ

Toplumların bilgi, inanç ve değer dizgelerinden oluşan kültür dil aracılığıyla kodlandığından, dil hiç kuşkusuz bir toplumun kimlik ve kültürünün temel bileşenlerindedir. Bu yönüyle, toplumların kültürel değerlerinin nesiller arası aktarımında bilinen en etkili araç olan dil, kültürel değerlerin sözlü ve yazılı metinler aracılığıyla korunmasını sağlayan bir dizgedir. Dilin bu yönü, onun kültürel değerlerin kodlandığı bir dizge olmasının yanı sıra bu değerlerin zaman içerisinde yitip gitmesini engelleyen bir taşıyıcı olduğunu göstermektedir. Ne var ki bir dil konuşulduğu toplumsal çevrenin geçirdiği olumlu ve/ya olumsuz değişimlerden bağımsız olmadığından, toplumsal yaşama yön veren fiziksel ve/ya kültürel değişimler, dilde belirli etkiler yaratabilmektedir (Crystal 2003:70,76). Öyle ki bu etkiler, zaman içerisinde bir dilin anadili konuşucu sayısında azalmaya neden olabilmekte, daha da ötesi dilin hiçbir konuşucusunun kalmamasıyla birlikte o dilin ölümüne yol açabilmektedir. *Dil ölümü* (language death) olarak adlandırılan bu olgu, kaçınılmaz olarak bir toplumun kültürel mirasının ölümünü de beraberinde getirmekte, o toplumun kültürel kimliğinin yitip gitmesiyle sonuçlanmaktadır.

Dil ölümünün bir önceki aşamasında yer alan diller *tehlikedeki dilleri* (endangered languages) oluşturmakta, bu diller yok olma tehlikelerinin düzeylerine göre *kırılgan* (vulnerable), *kesinlikle tehlikede* (definitely endangered), *ciddi tehlikede* (severely endangered), *kritik tehlikede* (critically endangered) olmak üzere derecelendirilmektedir (Moseley 2010). UNESCO tarafından yayınlanan *Tehlikedeki Dünya Dilleri Atlası* üzerinde '*ciddi tehlikede*' olduğu belirtilen dillerden biri de Türk lehçelerinden biri olan Nogaycadır. Dünya dilleri ve lehçelerinin istatistiklerini sunan Ethnologue veritabanından alınan bilgilere göre bu dilin toplam konuşucu sayısı, 2010 yılındaki nüfus sayımına göre 87.100 olarak bilinmekte, bu sayı da Nogaycanın ciddi tehlike altındaki dillerden biri olduğunu göstermektedir (Ethnologue: Nogai). Konuşucu sayısının günden güne azalmasıyla birlikte tehlikedeki dillerden biri haline gelen Nogayca, geçmişte çeşitli nedenlerle büyük göç hareketlerine zorlanmış olan Nogayların kültürel değerlerini ve toplumsal kimliğini yansıttığından bu toplumun kalıcı miraslarından birini oluşturmakta, bu yönüyle Nogayca üzerine yapılan incelemeler, Nogay Türklerinin kültürüne ışık tutmaktadır. Tıpkı diğer dil toplulukları gibi Nogay topluluğunun kültürel değerleri de dilin sözvarlığına kodlanmakta, sözvarlığının atasözleri, deyimler gibi kültürel öğeleri de bu değerlerin nesilden nesile aktarılmasında büyük rol oynamaktadır.

Geçmişten gelen bilgi ve deneyim birikiminin kısa, özlü ve kalıplaşmış bir biçimde günümüze ulaşmasını sağlayan, dolayısıyla ait olduğu toplumun kültürel değerlerini kodlayan dilsel yapılardan biri olan atasözleri, bu yönüyle bir kültürün taşıyıcısı olduğu gibi, o kültür için önem taşıyan olguların konuşucuların zihninde nasıl temsil edildiğine ilişkin çıkarım yapmak için

başvurulabilecek göstergelerdendir. Sözelimi, Türk toplumunun hem toplumsal hem bireysel ilişkilerini yöneten erkek egemenliği (Bingöl 2014; Sultana ve Altay 2019), bu toplumun dili olan Türkçe atasözlerinde kendini açıkça göstermektedir:

(1) Türkçe Atasözlerinde Erkekliğin '*Geçindirici*' Niteliği

- a. Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli.
- b. Er olan ekmeğini taştan çıkarır.
- c. Kadının şamdanı altın olsa mumu diyecek erkektir.

Toplumsal yaşamda erkeğe dayatılan roller bütününden oluşan erkeklik olgusuyla birlikte ortaya çıkan ataerkilliğin Türk kültüründeki işleyişini ortaya koyan Türkçe atasözlerinin yer aldığı (1) örneği incelendiğinde, bu dilin konuşucularının erkeklik olgusunu zihinlerinde nasıl temsil ettiğine ilişkin belirli çıkarımlar elde edilebilmektedir. Söz konusu örnekler bütüncül olarak değerlendirildiğinde, erkeklik olgusunun bu dil konuşucularının zihninde evi geçindirmekle yükümlü olan kişi olarak *geçindirici* niteliğiyle temsil edildiği görülmekte, bu da atasözlerinin bir toplumun kültürel yaşamında önem tutan değerleri yansıttığına işaret etmektedir.

Atasözlerinin kültürü taşıma ve temsil etme işlevinden yola çıkarak yapılan bu çalışmada da, Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsiline ilişkin bulgulara ulaşılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın veritabanının oluşturulması sürecinde Nogaycada erkeklik olgusunu temsil eden atasözleri belirlenmiş, bu belirleme sırasında Ercan ve Can (2015) tarafından deyimlerin edimbilimsel ulamlaştırılmasına ilişkin önerilen yol izlenmiştir. Buna göre, kültürel işlevi açısından atasözleriyle benzerlik gösteren deyimler üzerine yapılmış olan bu çalışmada ortaya koyulduğu üzere, ERKEK kavramı ile ilişkili deyimler yalnızca erkeği sözcüksel olarak kodlayanlarla sınırlı olmadığından, bu çalışmanın veritabanındaki Nogayca atasözlerinin erkeği sözcüksel olarak kodlayıp kodlamamasından bağımsız olarak erkeklik olgusunu bir biçimde temsil eden atasözlerinden oluşması gözetilmiş, böylece ilgili olguyu temsil eden niteliklerin bütüncül bir biçimde ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki araştırma sorularının yanıtlanması hedeflenmektedir:

1. Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunu temsil eden atasözleri hangileridir?
2. Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusu hangi niteliklerle ne sıklıkta temsil edilmektedir?

Yukarıda sıralanan araştırma sorularının yanıtlanması için çalışmanın ilk bölümünde öncelikle inceleme nesnemizi oluşturan Nogayca tanıtılmakta, ardından bir dilin sözvarlığında yer almakla birlikte o dilin konuşulduğu toplumun kültürel değerlerinin kesin yargılar biçiminde aktarıldığı atasözleri genel özellikleri çerçevesinde ele alınmaktadır. İkinci bölümde, araştırma yöntemi ve veritabanı açıklanmakta, son bölümde ise veritabanının çözümlenmesi sonucunda ulaşılan bulgular aktarılmaktadır.

1. Kuramsal Artalan

1.1. Nogayca

Tarih boyunca maruz kaldıkları toplumsal etkenlere bağlı olarak dünyanın farklı yerlerine göç etmek zorunda kalan Nogayların anadili olan Nogayca, günümüzde yoğun olarak Karaçay Çerkez Cumhuriyeti, Stavropol ve Dağıstan'da konuşulan ve toplam konuşucu sayısı 87.100 olarak belirlenen tehlike altındaki dillerden biridir (Güllüdağ 1998:1). UNESCO tarafından yayınlanan *Tehlikedeki Dünya Dilleri Atlası* üzerindeki tehlike düzeyi *ciddi tehlikede* olarak belirlenen Nogayca, bu yönüyle konuşucu sayısının günden güne azalması nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Türk lehçeleri arasında değerlendirilmekte, öyle ki Nogayca anadili konuşucularının bu dili aile içi iletişimde %95 oranında kullanmalarına karşın iş yaşamında kullanmalarına ilişkin oranın %57-%47 arasında düşüş gösterdiği bilinmektedir (Tavkul 2003:45). Benzer olarak, Nogayca anadili konuşucusu çocukların okul döneminde *dil kaydırımı* (language shift) yoluyla başkaca dilleri kullanmaya geçtiği, bunun yanı sıra özellikle üçüncü kuşak Nogayların Nogayca'yı konuşmaya yönelik bir istek duymadığı da bilinmektedir (Çelik Şavk 2013:333). Nitekim tüm bunlar, Nogaycanın dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan konuşucularının olmasına karşın bu dilin karşı karşıya olduğu yok olma tehlikesine işaret etmekte, anadili konuşucularının çeşitli nedenlerle bu dili kullanmayı bırakmaları sonucunda Nogaycanın da tıpkı Çulım Türkçesi, Dayı Dili, Duha Dili, Horasan Türkçesi gibi ölüm düzeyine gelebileceğine, daha da ötesi Kumanca ve Soyotça gibi ölü Türk dilleri arasına girebileceğine işaret etmektedir.

Dilin, konuşulduğu toplumun kültürel değerlerince biçimlendirildiği ve bu kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağladığı düşünüldüğünde, Nogaycanın günümüzde Nogay kültürünün sürdürülmesine araçlık ettiği sonucuna varılmaktadır. Nitekim, Nogayların etnik kültürlerinin durumunu saptamaya yönelik çalışmalar, Nogaycanın birleştirici gücünü açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Sözelimi, Tavkul (2003) tarafından Nogayların etno-politik durumları üzerine yapılan çalışma, buldukları hemen her bölgede etnik ve politik baskıya maruz bırakılan Nogayları ulusal kimliğine bağlayan temel unsurun Nogayca olduğunu gözler önüne sermektedir. Araştırmacı tarafından Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ve Dağıstan Cumhuriyeti'nde yaşayan Nogaylara uygulanan anketten elde edilen bulgu, bu topluluğu ulusal kimliklerine bağlayan başat kültürel değerlerin Nogayca bilmek olduğunu göstermektedir. Nitekim, politik, kültürel ve toplumsal özellikleri içinde barındıran *ulusal dilin* (national language), bir ulusal birliğin sembolü olduğu ve dolayısıyla ulusu ve o ulusta yer alan bireyleri tanımlama işlevi gördüğü bilgisi (Holmes 2013:102) göz önüne alındığında, Nogaycanın da bir ulusal dil olarak toplumun ulusal kimliğinin korunmasına katkı sağlayan en temel kültürel miras olduğu anlaşılmaktadır. Tam da bu nedenle, Nogayca üzerine yapılan dil çalışmaları, bir kültürün ve tehlike altındaki bir dilin varlığının sürdürülmesine katkı sağladığından büyük önem taşımakta, bu da Nogay kültürünü yansıtan atasözlerini konu alan çalışmamızın yapılmasındaki haklılığı ortaya koymaktadır.

1.1.1. Nogayca Üzerine Yapılan Çalışmalar

Nogayca, tehlike altındaki Türk dillerinden biri olarak alanyazında pek çok araştırmacı tarafından üzerine çalışmalar yapılan bir dildir. Bu anlamda, alanyazında Nogaycanın yapısal özelliklerinin betimlendiği pek çok çalışmaya rastlanabilir (örn. Güllüdağ 1998; Ergönenç 2004; Karakoç 2013; Ergönenç Akbaba 2015; Kızıldağ 2017). Söz konusu dilin sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel

örüntülerine odaklanan bu çalışmaların yanı sıra alanyazında Nogaycanın sözvarlığının incelendiği çalışmalar da bulunmakta (örn. Ergönenç 2018; Kızıldağ 2020); ancak bu çalışmaların Nogaycanın yazı dili olarak tanınmasının geç zamanlara denk gelmesi nedeniyle sınırlı sayıda olduğu bilinmektedir. Buna göre, Nogaycanın sözvarlığının önemli bir bölümünü yansıtan sözlükler, *Nogaysko-Russkiy Slovar* (Nogayca-Rusça Sözlük), *Russko-Nogayskiy Slovar* (Rusça-Nogayca Sözlük), *Nogay Tilinin Frazelogiyalıq Sözlüğü* (Nogayca Deyimler Sözlüğü), *Freelang Dictionary Nogai-English* (Nogayca-İngilizce Sözlük) olarak değerlendirilmektedir (Ergönenç 2018:926-929). Bunların dışında, Nogaycanın sözvarlığını konu alan önemli çalışmalardan biri sözlük olarak yayınlanmamış olsa da Çeneli (1985) tarafından *Nogay Halkınıñ Takpakları Em Aytuları* (Nogay Halkının Atasözleri ve Deyimleri) sözlüğünün temel alınması yoluyla yapılmış Nogayca atasözlerinin Türkçe çevirilerini içeren çalışmadır.

Gelinen bu noktaya kadar, sözü edilen çalışmalar arasında Nogaycanın yapısal özelliklerine odaklananlar, tehlike altındaki bir dilin dilbilgisel yapısını ortaya koymaları ve dolayısıyla gelecekte gerçekleşebilecek bir dil ölümü sonrasında dil canlandırmasına katkıda bulunmaları açısından Nogay kültürü için büyük önem taşıırken; bu dilin sözvarlığını konu alan çalışmalar, sözvarlığı bir dil topluluğunun kültürel değerlerini bütünüyle yansıtan bir kavramlar dünyası olduğundan, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Nogay kültürünün yaşatılması açısından dünya kültürel miraslarının sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle, Nogayca sözvarlığının bir parçası olan atasözlerini konu alan çalışmamız da, ilgili dil topluluğunun kültürel yapısına işleyen bir olgunun temsiline ışık tutmakta, tehlikedeki bir dilin kültürel değerlerinin gün yüzüne çıkarılması açısından önem taşımaktadır.

1.2. Sözvarlığının Kültürel Bir Parçası Olarak Atasözleri

Bir dil topluluğunun anlam dünyasının somutlaşmış biçimlerini kapsayan sözvarlığı, o dil topluluğunun dünya görüşünden kesitler sunmakta, o dil konuşucularının kavramlar dünyasını temsil etmektedir. Bu yönüyle sözvarlığı, dilin toplumsal yönlerini ele alan çalışmalar için geniş bir veri kaynağı oluşturmaktadır; dolayısıyla bir dilin sözvarlığı üzerine yapılan çalışmalar, o dilin konuşulduğu toplumun farklı kültürel değerlerine ışık tutmaktadır. Öyle ki bir toplumun dinsel inançları, tarihsel ilişkileri, değer yargılarına ilişkin bilgiler sözvarlığı incelemeleriyle ortaya koyulmakta, sözvarlığını oluşturan sözcükler, deyimler, kalıplaşmış sözler, terimler ve atasözleri, kültürel içerik taşıdığı konusunda üzerinde uzlaşa bulunan dilsel yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksan 2015:15),

İnsanlığın deneyimlerini ve bilgilerini gelecek nesillere aktarmaya araçlık eden atasözleri, çoğunlukla bir tümce biçiminde ortaya çıkarak bir yargı bildiren özlü sözlerden oluşmakta, ait oldukları ulusun dünya görüşü, yaşam biçimi, kültürel ve tarihi değerlerine ilişkin göstergeleri içerisinde barındırmaktadır (Aksan 2015:38). Başka bir tanımla atasözleri, kültürel değerleri çok uzun zaman öncesinden günümüz konuşucularına bildiren, deneyimler ve uslamamalar aracılığıyla toplumun düşünme biçimini ortaya koyan kültür birikimleridir (Ünalın 2010:22). Bir toplumun var olduğu günden beri süregelen deneyimleri sonucunda ortaya çıkan atasözleri, alanyazında pek çok araştırmacı tarafından hemen aynı özellikler çerçevesinde betimlendiğinden,

atasözlerinin genel tanımını ve özelliklerini bütüncül bir biçimde özetlemek, bu kalıplaşmış sözlerin yapısını anlamaya katkı sağlayacaktır:

Çizelge 1. Biçimsel ve İşlevsel Özellikleri Açısından Atasözleri²

Tanım	Atasözleri, bir topluluğun atalarının uzun süreli deneyimlerinden yola çıkılarak üretilen genel kural, kesin yargı, bilgece düşünce ve/ya öğüt niteliklerini içeren kalıplaşmış ve anadili konuşucularınca benimsenmiş özlü sözlerdir.
Biçimsel Özellikler	(1) Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir; ancak bazı atasözlerinin birden fazla kalıbı olabilir: örn. Adam, adamın şeytanı. = İnsan, insanın şeytanıdır. (2) Atasözleri görece az sayıda yazımsal sözcükten oluşmalarıyla bilinir; ancak kimi atasözlerinin yazımsal sözcük sayısı¹⁴'e kadar çıktığı belirtilmektedir³: örn. Dikensiz gül olmaz. örn. Dağ başına harman yapma, savurursun yel için; sel önüne değirmen yapma, öğütürsün sel için. (3) Görece uzun olan atasözleri, zaman içerisinde tümcedeki belirli kurucuların tümceden çıkarılması yoluyla kısalasma eğilimi gösterir: örn. Evli evine, köylü köyüne (gitsin). (4) Atasözleri çoğunlukla bildirim ve buyrum kipindedir: örn. Aç kurt yavrusunu yer. örn. Anasına bak kızını al. (5) Başlangıçta sözlü dil ürünü olarak ortaya çıkan atasözleri, genel olarak akılda kalıcılığı kolaylaştırmayla ilişkilendirilen ses uyumu taşımaktadır: örn. Paran varsa cümle alem kulun, paran yoksa tımarhane yolun.
İşlevsel Özellikler	(1) Atasözleri, insanlığın topluma ve/ya doğaya ilişkin gözlemlerini bildirir: örn. Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür. örn. Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır. (2) Atasözleri, bildirdiği olay ve/ya düşüncelerle öğüt vermeyi amaçlar: örn. Öfke ile kalkan zararlar oturur. örn. Ayağını yorganına göre uzat. (3) Atasözleri, toplum yaşantısının yanlış görülen yönlerini eleştirerek, insanlara ahlak, iyilik, erdem üzerine dersler vermeyi amaçlayabilir: Örn. Hacı hacı olmaz gitmekle Mekke'ye, dede dede olmaz gitmekle tekkeye. (4) Atasözleri toplumun adet, gelenek ve inanışlarını bildirir: örn. Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var.

² Atasözlerinin tanımı ve özellikleri açısından betimlendiği bu çizelge Akün (1949:118), Aksoy (1988:133-140), Aksoy (2003:37), Tuğluk (2012:6) Aksan'dan (2015:38) alınan bilgiler çerçevesinde oluşturulmuştur.

³ Atasözlerindeki yazıbirimlerin ulaşabileceği sayıya ilişkin bu bilgi Tuğluk'tan (2012:3) alınmıştır.

- (5) Atasözleri, toplumun geleneklerini, inanışlarını, düşünüş ve yaşayış biçimlerinin tümünü kapsayan ulusal varlığını yansıtır:

örn. Yörük *at* yemini artırır, *at* sahibine göre eşer, *at* ölür meydan kalır; yiğit ölür şan kalır.

2. Araştırma Yöntemi ve Veritabanı

Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsilinin incelendiği bu çalışmada, Çeneli (1985) tarafından yayımlanan “*Nogay Atasözleri*” adlı çalışmada dizelgelenen 734 Nogayca-Türkçe atasözünden oluşan veritabanından yararlanılmış, veritabanında yer alan her bir atasözü erkeklik olgusunu temsil edip etmemesi açısından *belge tarama* (document scanning) yöntemiyle incelenmiştir. Söz konusu inceleme sürecinde, çalışmanın dayandırıldığı veritabanı Nogaycadan Türkçeye yapılan çevirileri içeriğinden, kaynak dilde yer alan kimi sözcüklerin Türkçeye birden fazla karşılıkla aktarıldığı gözlemlenmiş (örn. er= er/erkek/yiğit, ul=oğul, evlat); ancak ilgili veritabanı Nogayca atasözlerinin Türkçe karşılıklarına ilişkin en kapsamlı dizelgeyi sunduğundan çalışmanın Çeneli (1985) tarafından oluşturulan Nogayca-Türkçe atasözleri dizelgesiyle sınırlandırılması yeğlenmiştir. Bu sınırlılık çerçevesinde yapılan çalışmanın veritabanı inceleme sürecinde, Can ve Ercan (2015) tarafından deyimlere yönelik yapılan çalışmanın bulgularından yola çıkarak yalnızca *er* (Tr. er, erkek) sözcüğünü kodlayan atasözlerinin değil, aynı zamanda +ERİL özellik taşıyan *ata, aga, ul, yigit, alıp* (Tr. baba, ağabey, oğul, yiğit, alp) gibi sözcüksel kodlamaları içeren ve/ya +ERİL özellik taşıyan bir ad kodlamaksızın erkeklik olgusunu bir biçimde temsil eden atasözlerinin saptanması amaçlanmıştır. Çalışmanın P-değeri, veritabanını oluşturan atasözlerinin tümü tarandığından %0 olarak belirlenmiş, inceleme veritabanındaki Nogayca atasözlerinin tamamı üzerinde yürütülmüştür. Bu incelemenin sonucunda Nogaycada erkeklik olgusunu temsil eden atasözleri dizelgelenmiş, ardından bu atasözlerinde erkekle ilişkilendirilen niteliklerin saptanması yoluyla erkeklik olgusunun temsiline ilişkin nihai bulgulara ulaşmak adına ortaya çıkan genel görünüm sentezlenerek değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışmamızın bulgularının tartışıldığı bu bölümde, öncelikle ilk araştırma sorumuzu oluşturan Nogaycada erkeklik olgusunu temsil eden atasözlerinin hangileri olduğuna ilişkin bulgular paylaşılmakta, bu dilde erkeklik olgusunu temsil ettiği belirlenen atasözlerinin bütüncül bir dizelgesi sunulmaktadır. Ardından ikinci araştırma sorumuzu yanıtlamak üzere Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunu temsil eden nitelikler, niceliksel dağılımları çerçevesinde ortaya koyulmakta; böylece söz konusu olguyu temsil eden nitelikler sıklık temelinde tartışılmaktadır.

3.1. Nogaycada Erkeklik Olgusunu Temsil Eden Atasözleri

Nogaycadaki 734 atasözünün erkeklik olgusunu temsil edip etmeme açısından incelenmesi sonucunda, bu dilde söz konusu olguyu temsil eden 66 adet atasözü olduğu belirlenmiş, bu atasözlerinin kimilerinin erkeği doğrudan *er* (Tr. er, erkek) sözcüğüyle sözcüksel olarak kodlarken kimilerinin erkeğe *ata, aga, bétir, patşa, ul, yigit* (Tr. baba, ağabey, kahraman, padişah, oğul, yiğit) gibi sözcüklerle gönderimde bulunduğu anlaşılmıştır. Erkeği sözcüksel olarak kodlayıp kodlamamalarından bağımsız olarak erkeklik olgusunu temsil eden bu atasözlerine ilişkin dizelge Çizelge 2’de sergilenmektedir:

Çizelge 2. Erkeklik Olgusunu Temsil Eden Nogayca Atasözleri⁴

Nogayca	Türkçe
1) Adaspayman degen erdi, karañı tuman adastıradı	Yolumu şaşırımam diyen <i>erkeği</i> , kara duman şaşırır.
2) <i>Aga</i> bolayım deseñ, atlanuvdan kalma; bay bolayım deseñ, kazanına aram salma.	<i>Ağabey</i> olayım dersen, ata binmekten geri kalma, zengin olayım dersen, kazanına haram sokma.
3) <i>Agadıñ</i> üyi yaylav, inidiñ üyi indey kaya.	<i>Ağabeyin</i> evi yayla, küçük kardeşin evi in gibi kaya.
4) <i>Agalı</i> -inili tatuv tursa, yekpege at köp bolar; (abısın-kelin tatuv tursa, aşamaga as köp bolar).	<i>Ağabey</i> -kardeş iyi geçinirse, koşulacak at çok olur, (gelin-elti iyi geçinirse, yemeye yemek çok olur).
5) Alasadan aygır salmanız, yavga miner at tuvmas, baydın kızın almanız, yaga şabar <i>er</i> tuvmas.	Atların arasına alasa cinsinden aygır koymayın, düşmana saldırırken at doğurtmaz, zengin kızını almayın, düşmana saldıran <i>er</i> doğurmaz.
6) <i>Alıp</i> anadan, at biyeden tuvar.	<i>Alp</i> kişi anadan, at kısırdan doğar.
7) Altı kün atan bolangşa, bir kün <i>bota</i> bol.	Altı gün iğdiş deve olacağına bir gün <i>erkek deve</i> ol.
8) Anasın körip, kızın al.	Anasına bak, kızını al.
9) Astı korlama – kustırar, <i>erdi</i> korlama – sastırar.	Aşı horlama-kusturur, <i>erkeği</i> horlama- şaşırır.
10) At arışa tuvlak, <i>er</i> arışa avırak.	At yorgun düşünce sıska, <i>er</i> yorgun düşünce hastalıklı olur.
11) Atlı <i>bétir</i> , atsız yatar.	Atlı <i>kahraman</i> , adsız yatar.
12) At iygisi arıkta biliner, <i>er</i> iygisi yarlılıkta biliner.	Atın iyisi zayıflık zamanında, <i>erin</i> iyisi fakirlikte anlaşılır.
13) <i>Ata</i> barda <i>uvıl</i> yas, <i>aga</i> barda ini yas.	<i>Baba</i> varken <i>oğul</i> genç, <i>ağabey</i> varken küçük kardeş genç.
14) <i>Ata ulıñ</i> atkan oğı da kaytpas, aytkan sözi de kaytpas.	<i>Baba evladın</i> attığı ok da dönmez, söylediği söz de değişmez.
15) <i>Atadan</i> körgeñ ok yonar, (anadan körgeñ ton pişer).	<i>Babadan</i> gören ok yontar, (anadan gören elbise biçer).
16) <i>Ataga</i> usa pul tuvmas, (anaga usap kız tuvmas).	<i>Babaya</i> benzeyen oğul olmaz, (anaya benzeyen kız doğmaz).
17) <i>Atañ</i> barde el tanı, atñ barda yer tanı.	<i>Baban</i> varken el tanı, atın varken yer tanı.
18) <i>Atası</i> maktagandı alma, avıldası maktagandı salma.	<i>Babasının</i> methettiği kişiyi alma, köylüsünün methettiği kişiyi kaçırma.
19) Attı kamışı öltirer, <i>erdi</i> namıs öltirer.	Atı kamçı öldürür, <i>yiğidi</i> namıs öldürür.
20) Avıldastı müşe ayırar, <i>adanastı</i> pişe ayırar.	Hemşeriyi vücut azası ayırır, <i>kardeşi</i> (kardeşten) karısı ayırır.
21) Avılı alıs <i>yiğit</i> yumart bolar.	Köyü uzak olan <i>yiğit</i> cömert olur.

⁴ Çizelgede 2'de yer alan atasözlerindeki yay ayrıçlanan bölümler, erkeklik olgusunu temsil ettiği gibi kadınlık olgusunu da temsil edebilmektedir. Sözgelimi, "Karakter kıza gerek, kızdan önce erkeğe gerek" anlamına gelen "Kılık kıza gerek, kızdan aldın yigitke gerek" atasözünde, *karakterli* -erkeğin öncelenmesine karşın- bir nitelik olarak hem erkeklik hem kadınlık olgusunu temsil ettiğinden, bu tür atasözleri, çalışmanın sınırlılıkları doğrultusunda yalnızca erkeklik olgusunun temsili çerçevesinde ele alınmış, kadınlık ile ilişkili nitelikler inceleme dışı tutulmuştur.

22) Ayagın körüp asın iş, anasın körüp kızın al.	Kabına bakıp yemeğini ye, anasına bak da kızını al.
23) <i>Baca bacadı</i> körgende, baylı tana ökirer.	<i>Bacanak bacanağı</i> görünce, bağlı dana bağırır.
24) Bay mınan barıspa, <i>bétir</i> minen kürespe.	Zengin ile görüşme, <i>bahadır</i> ile güreşme.
25) <i>Berk</i> anası yılamas.	<i>Cesurun</i> anası ağlamaz.
26) Bildirüvşi iniñ bolsa, tüzetüvşi <i>agañ</i> bolın.	Muhbir kardeşin olursa, düzeltici <i>ağabeyin</i> olsun.
27) Böri bolsañ kök bol, <i>er</i> bolsañ-aytkanına berk bol.	Kurt olursan boz renkli kurt ol, <i>er</i> olursan söylediğin sözde dur.
28) Eki sıyırđın ayrıanı köp, eki hatınnıñ vayranı köp.	İki ineği olanın ayrıanı çok, iki karısı olanın kavgası çok.
29) El <i>agasız</i> bolmas, ton <i>yagasız</i> bolmas.	El (halk) <i>ağasız</i> olmaz, elbise <i>yakasız</i> olmaz.
30) El bolgan yerde <i>bétir</i> bar.	El (halk) olan yerde <i>kahraman</i> da olur.
31) <i>Er</i> aytpas, aytkanının kaytpas.	<i>Er</i> (mert) söylemez, söylediğinden de dönmez.
32) <i>Er</i> hatın alır, (embegine halk kalar).	<i>Erkek</i> kadın alır, (derdini halk çeker).
33) <i>Er</i> kadirin el biler.	<i>Yiğidin</i> kıymetini el (halk) bilir.
34) <i>Er</i> kayratlansa ekev bolar.	<i>Yiğit</i> gayretlenirse, iki kişi olur.
35) <i>Er</i> ötirik söylemes, ep ötirik söyler.	<i>Er</i> yalan söylemez, vaziyet yalan söyle(tı)r.
36) <i>Er</i> tarıkpay molıkpas.	<i>Er</i> sıkıntıya düşmeden rahata ermez.
37) <i>Er</i> yañılıp kolga tüser, kus yanılıp torga tüser.	<i>Er</i> yanılır ele geçer, kuş yanılır tuzığa düşer.
38) <i>Er</i> yañılmay bolmas, at sürinmey bolmas.	Yanılmayan <i>er</i> olmaz, sürçmeyen at olmaz.
39) <i>Er</i> diñ atın ya atı şıgarar, ya da hatını şıgarar.	<i>Yiğidin</i> adını ya atı çıkarır, ya karısı çıkarır.
40) Erte turgan <i>erdin</i> ırısı artık.	Erken kalkan <i>yiğidin</i> kısmeti fazla (olur).
41) Kancıgadiñ batkanın kaptal bilmes, at biler, <i>atadan</i> yahşı <i>ul</i> tuvanın kardaş bilmes, yat biler.	Eyerin terkisinin battığını eğerin yan tahtaları bilmez, at bilir; <i>babadan</i> iyi <i>evlat</i> doğduğunu kardeş bilmez, yabancı bilir.
42) Kılık (kızga kerek), kızdan aldın <i>yigitke</i> kerek.	Karakter (kıza gerek), kızdan önce <i>erkeğe</i> gerek.
43) Kız kimdi süyse, sonıki.	Kız kimi severse, onundur.
44) Korkak mıñ öledi, <i>bétir</i> bir öledi.	Korkak bin defa ölür, <i>kahraman</i> bir defa ölür.
45) Koy serkesiz bolmas, kos <i>tamadasız</i> bolmas.	Koyun tekesiz olmaz, tarla evi <i>başkansız</i> olmaz.
46) Kullık etkende kulday bol, atlanganda <i>biydey</i> bol.	Çalışırken kul gibi çalış, ata binerken <i>bey</i> gibi bin.
47) Mısırdı <i>patşa</i> bolgannan, elimde <i>şoban</i> bolganım artık.	Mısır'da <i>padışah</i> olmaktan, memleketimde <i>şoban</i> olmam daha iyi.
48) Miniler maytal iş taslar, sogılar hatın söz baslar.	Binilen kısarak kulun atar, dövülen kadın konuşur.
49) Orta yolda arbañ sınmasın, orta yasta hatınnıñ ölmesin.	Yolunun ortasında arabın kırılmasın, orta yaşta kadının ölmesin.
50) Özi söylep özi külgen-yayrañ <i>yigit</i> , özi söylep halk külgen-kayran <i>yigit</i> .	Kendi söyleyip kendi gülen şımarık <i>yiğit</i> (tir), kendi söyleyip halkın güldüğü, hayran olunacak <i>yiğit</i> (tir).
51) <i>Sakalsızdıñ</i> sözi tutılmas.	<i>Sakalsızın</i> sözü dinlenmez.
52) Sirkeli tay at bolar, simgirikli bala <i>er</i> bolar.	Bitli tay at olur, sümüklü çocuk <i>er</i> olur.
53) Ter şıkkanın ten tuymas, akşa şıkkanın <i>er</i> tuymas.	Ter çıktığını ten duymaz, para çıktığını <i>erkek</i> duymaz.
54) Termeni yaman-unı iygi, <i>atası</i> yaman -uh iygi.	Çadırı kötü unu iyi, <i>babası</i> kötü <i>oğlu</i> iyi.

55) Tuvgan yerde <i>er</i> yürer, toygan yerde iyt yürer.	Doğduğu yerde <i>er</i> yürür, doyduğu yerde it yürür.
56) <i>Ul</i> tuvganga kün tuvadı.	<i>Erkek oğlu</i> doğana gün doğar.
57) <i>Ulanlı</i> üydiñ urısı yatpas.	<i>Oğlanlı</i> evin kavgası bitmez.
58) <i>Uln</i> aşuvlansa töрге şık, <i>kiyeviñ</i> aşuvlansa esik bavın tut.	<i>Oğlun</i> öfkelenirse başköşeye otur, <i>damadın</i> öfkelenirse kapının bağını tut.
59) Urıspas <i>ul</i> bolmaydı, (kelıspes kelin bolmaydı).	Kavga etmeyen <i>oğul</i> olmaz, (anlaşamayan gelin olmaz).
60) Yahşılıkka yahşılık ér kisidiñ isi di, yamanlıkka yahşılık, <i>er</i> kisidiñ isi di.	İyiliğe iyilik her kişinin işidir, kötülüğe iyilik, <i>mert</i> kişinin işidir.
61) Yaman avıldıñ <i>agası</i> bolma, yarlı avıldıñ bayı bolma.	Kötü köyün <i>ağası</i> olma, fakir köyün zengini olma.
62) Yarlılıktan <i>er</i> ölmes, amanat yanı kıynalar, arıklıktan at ölmes, yürisine yubanar.	<i>Er</i> kişi fakirlikten ölmez, emanet canı eziyet çeker; at da zayıflıktan ölmez, yürüyüşü yavaşlar.
63) Yekpege alsan, tüyedi al, kırk artuvdan kıya köşse muñaymas; savmağa alsan, biyedi al, salkın tüşpey suvalmas; yalgız bolsañ érvüdi al, yurtında yılap kalsa kim almas!	Koşmağa alırsan deve al, kırk yük altında ezilerek gitse de yorulmaz; sağmaya alırsak kısarak al, soğuklar gelmeden süt vermeyi kesmez; yalnız isen güzeli al, yurdunda ağlayarak kalsa kim almaz!
64) Yer tamırınnan <i>er</i> tamırı köp bolar.	Yerin kökünden <i>er</i> kişinin kökü daha çok olur.
65) Yibek tüyinine bek, <i>yigit</i> sözine bek.	İpeğin düğümü sağlam olur, <i>yigidin</i> sözü sağlam olur.
66) <i>Yigit</i> öler, danı kalar./ <i>Yigit</i> ölse de, sözi ölmes.	<i>Yigit</i> ölür, şanı kalır./ <i>Yigit</i> ölse de, sözü ölmez.

Çizelge 2’de sergilendiği üzere, veritabanında yer alan Nogayca atasözleri içerisinde erkeklik olgusunu temsil eden 66 adet atasözü yer almakta, bu olgunun temsili kimi atasözlerinde *ata*, *aga*, *bétir*, *patşa*, *ul*, *yigit* gibi +ERİL bir ad aracılığıyla sağlanırken; kimilerinde herhangi bir +ERİL ad olmaksızın erkeğe sesleniş, öğüt verme aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Nitekim bu durum, Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsilinin kimi atasözlerinde daha örtük bir biçimde gerçekleştiğine işaret etmekte, bu da söz konusu atasözlerinin daha ayrıntılı değerlendirilmesi gerekliliğini doğurmaktadır.

Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsiline ilişkin gözlemlenen örtüklük farkı birkaç örneğin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi yoluyla açıklanabilir. Sözelimi, “*Er aytpas, aytkanınnan kaytpas.*” (Tr. Er (mert) söylemez, söylediğinden de dönmez.), “*Atlı bétir, atsız yatır.*” (Tr. Atlı kahraman, adsız yatar.) “*Yigit öler, danı kalar.*” (Tr. Yiğit ölür, şanı kalır.) gibi Nogayca atasözleri *er*, *bétir*, ve *yigit* gibi +ERİL sözcükleri içerdiğinden, bu atasözlerinde erkeklik olgusunun daha doğrudan biçimde temsil edildiği, bu temsilin *mert*, *kahraman*, *yigit* gibi nitelikleri içerdiği anlaşılmaktadır. Ne var ki “*Anasın körip, kızın al.*” (Tr. Anasına bak, kızını al.), “*Eki sıyırđın ayrıanı köp, eki hatınnıñ vayranı köp.*” (Tr. İki ineği olanın ayrıanı çok, iki karısı olanın kavgası çok.), “*Kız kimdi süyse, sonıki.*” (Tr. Kız kimi severse, onundur.) gibi atasözleri için aynı doğrudanlıktan söz etmek güçtür; çünkü bu atasözlerinde erkeklik olgusuna doğrudan +ERİL bir sözcük aracılığıyla açık bir biçimde değil, örtük bir biçimde gönderimde bulunulmakta, bu örtüklük atasözünün yapılanışındaki sözcüksel (örn. eylem, *al-*) veya dilbilgisel seçimlerle (örn. iyelik, *karı-sı*, *o-nun*) sağlanmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak, bu türden atasözlerindeki sözcüksel ve dilbilgisel seçimlerin göz önüne alınması sonucunda, burada erkeklik olgusunun *kızı alma hakkına sahip*

olan, iki karısı olma hakkını elinde bulunduran ve kızın sahibi olan gibi roller çerçevesinde sahip niteliğiyle daha örtük bir biçimde temsil edildiği sonucuna varılabilir.

Gelinen bu noktada, çalışmanın nihai amacı olan erkeklik olgusunu temsil eden niteliklerin sıklık ilişkisi gözetilerek betimlenmesine geçmeden önce ilk araştırma sorumuz çerçevesinde ulaştığımız bulguları özetlemek yararlı olacaktır:

Bulgu (1): Nogaycada erkeklik olgusuyla nitelik ilişkilendiren 66 adet atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerinde erkeklik olgusu, +ERİL bir ad aracılığıyla açık bir biçimde temsil edilebildiği gibi bu türden bir ad içermeksizin sözcüksel ve/ya dilbilgisel seçimler aracılığıyla örtük bir biçimde de temsil edilebilir.

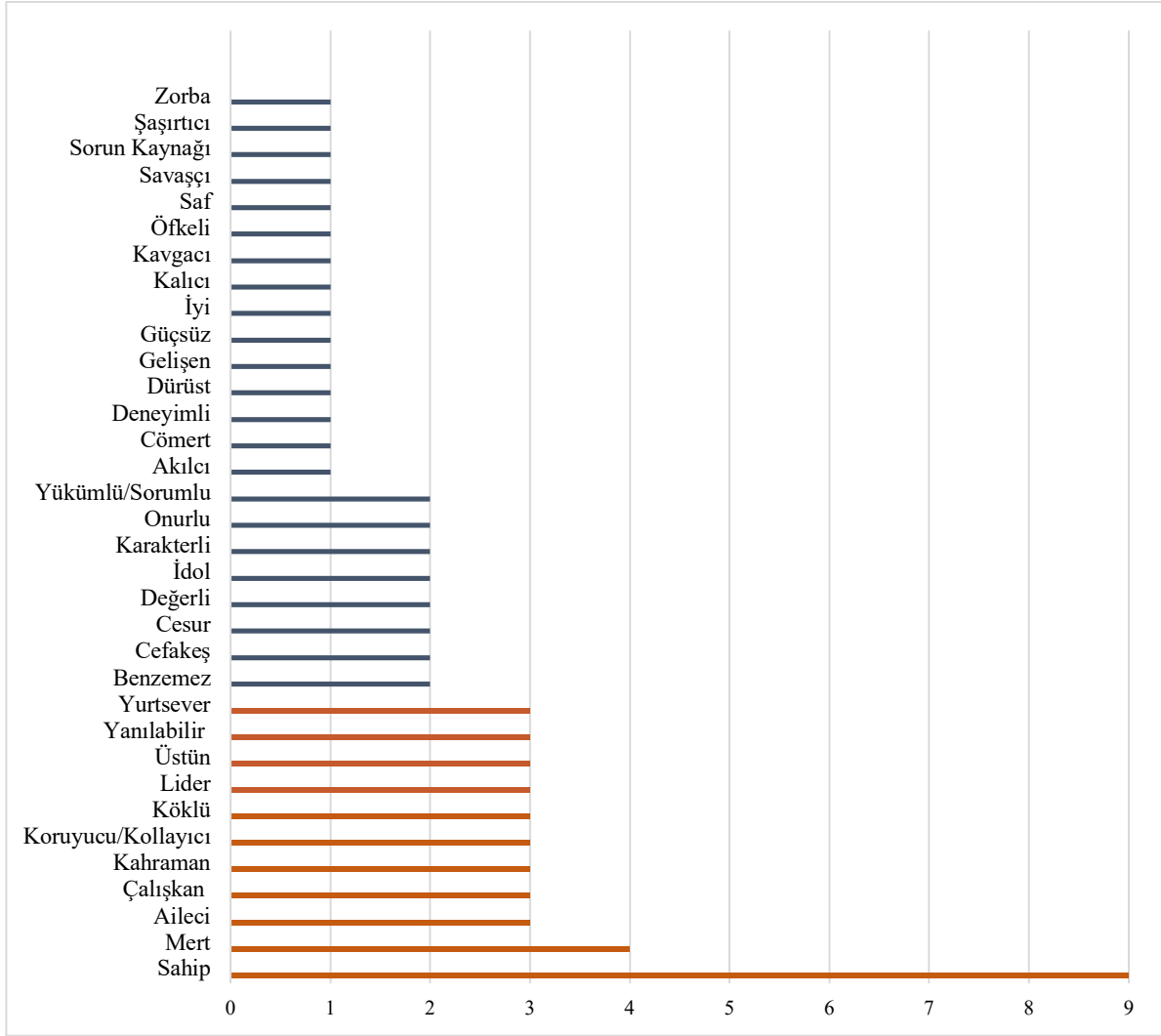
3.2. Nogayca Atasözlerinde Erkeklik Olgusunu Temsil Eden Nitelikler

Çalışmamızın ilk araştırma sorusunu yanıtladığımız bir önceki bölümün ardından, bu bölümde ikinci araştırma sorumuza yanıt getirilmekte; bu doğrultuda Nogaycada erkeklik olgusunu temsil eden atasözlerinin, söz konusu olguyu hangi niteliklerle, ne sıklıkta temsil ettiğine ilişkin bulgular ortaya koyulmaktadır.

Nogaycada erkeklik olgusunu temsil eden 66 atasözünün, ilgili olguyu hangi nitelikler çerçevesinde temsil ettiği açısından incelenmesi sonucunda, bu dilde erkeklik olgusunu temsil eden 34 nitelik saptanmış, bu niteliklerin sıklık açısından farklı dağılımlar sergilediği belirlenmiştir. Niteliklerin sıklık dağılımındaki farklılık, kimi niteliklerin erkeklik olgusunu daha tipik olarak temsil ettiğini gösterdiğinden, gelinen bu noktada söz konusu niteliklerin ayrıntılı olarak ele alınması gerekliliği

doğmaktadır. Bu doğrultuda, Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunu temsil eden ve veritabanında birden fazla görülen niteliklerin sıklık dağılımı, Çizge 1’de temsil edilmektedir:

Çizge 1. Nogayca Atasözlerinde Erkeklik Olgusunu Temsil Eden Niteliklerin Sıklık Dağılımı

Çizge 1’de sergilendiği üzere, Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsil edildiği 34 nitelik bulunmakta, bu niteliklerin erkeklikle ilişkilendirilme sıklığı birbirinden farklılık göstermektedir. Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusuyla ilişkilendirilen nitelikler arasındaki sıklık farklılığı, söz konusu olgunun temsiline ilişkin temel dayanakları oluşturduğundan, bu sıklık farklılığın üzerinde durulması ve tipik örneklerle desteklenmesi çalışma açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsil edildiği niteliklerin neler olduğunu ele aldığımız bu bölümde, her bir nitelik sıklık açısından yakın dağılım sergilediği diğer niteliklerle gruplandırılmış biçimde tipik örneklerle desteklenerek ele alınmaktadır.

3.2.1. Nogayca Atasözlerinde Erkeklik Olgusunu Temsil Eden Birincil Nitelikler

Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsil edildiği nitelikler değerlendirildiğinde, temsilin sağlandığı niteliklerin sıklık açısından farklılaştığından daha önce söz etmiş, bu farklılığın önemine dikkat çekmiştik. Bu doğrultuda, ilgili olgunun temsiline sıklık açısından diğerlerinden daha yüksek dağılım sergileyen niteliklere ilişkin bir gruplandırma yapıldığında, bu niteliklerin

sırasıyla *sahip (olan), mert, üstün, aileci, çalışkan, kahraman, koruyucu/kollayıcı, köklü, lider, yanılabilir, yurtsever* olduğu görülmektedir. Söz konusu niteliklerin sıklık açısından diğerlerine kıyasla daha sık görülmesi nedeniyle, bu nitelikleri erkeklik olgusunu temsil eden birincil nitelikler olarak değerlendirmenin yerinde olacağı düşünülmektedir. Buna göre, erkeklik olgusunu temsil eden birincil nitelikler öncelikle tipik örnekleriyle birlikte Çizelge 3'te dizelgenmekte, ardından bu niteliklerin erkeklik olgusuyla ilişkilendirilişi birkaç örnek çerçevesinde tartışılmaktadır:

Çizelge 3. Nogayca Atasözlerinde Erkeklik Olgusunu Temsil Eden Birincil Nitelikler

Nitelik	Örnek
Sahip (9)	Orta yolda arbañ sınmasın, orta yasta hatınıñ ölmesin. Yolunun ortasında arabın kırılmasın, orta yaşta kadının ölmesin. Kız kimdi süyse, sonıki. Kız kimi severse, onundur.
Mert (4)	Ata ulınıñ atkan oğı da kaytpas, aytkan sözi de kaytpas. Baba evladının attığı ok da dönmez, söylediği söz de değişmez. Böri bolsañ kök bol, er bolsañ -aytkanına berk bol. Kurt olursan boz renkli kurt ol, er olursan söylediğin sözde dur.
Üstün (4)	Kılık (kızga kerek), kızdan aldın yigitke kerek. Karakter (kıza gerek), kızdan önce erkeğe gerek. Ul tuvganga kün tuvadı. Erkek oğlu doğana gün doğar.
Aileci (3)	Agalı-inili tatuv tursa, yekpege at köp bolar; (abısın-kelin tatuv tursa, aşamaga as köp bolar). Ağabey-kardeş iyi geçinirse, koşulacak at çok olur, (gelin-elti iyi geçinirse, yemeye yemek çok olur). Avıldastı müşe ayırar, adanastı pişe ayırar. Hemşeriyi vücut azası ayırır, kardeşi (kardeşten) karısı ayırır.
Çalışkan (3)	Kullık etkende kulday bol, atlanganda biydey bol. Çalışırken kul gibi çalış, ata binerken bey gibi bin. Erte turgan erdiñ ırısı artık. Erken kalkan yiğidin kısmeti fazla (olur).
Kahraman (3)	El bolgan yerde bétir bar. El (halk) olan yerde kahraman da olur. Atlı bétir, atsız yatır. Atlı kahraman, adsız yatar.
Koruyucu Kollayıcı (3)	Atañ barde el tanı, atıñ barda yer tanı. Baban varken el tanı, atın varken yer tanı. Bildirüvşi iniñ bolsa, tüzetüvşi agañ bolın. Muhbir kardeşin olursa, düzeltici ağabeyin olsun.
Köklü (3)	Alıp anadan, at biyeden tuvar. Alp kişi anadan, at kısraktan doğar. Yer tamırınnan er tamırı köp bolar. Yerin kökünden er kişinin kökü daha çok olur.

Lider (3)	El agasız bolmas, ton yagasız bolmas. El (halk) ağasız olmaz, elbise yakasız olmaz. Koy serkesiz bolmas, kos tamadasız bolmas. Koyun tekesiz olmaz, tarla evi başkansız olmaz.
Yanılabılır (3)	Adaspayman degen erdi, karañı tuman adastıradı. Yolumu şaşırımam diyen erkeği, kara duman şaşirtır. Er yañılmay bolmas, at sürinmey bolmas. Yanılmayan er olmaz, sürçmeyen at olmaz.
Yurtsever (3)	Mısırdı patşa bolgannan, elimde şoban bolganım artık. Mısır'da padişah olmaktan, memleketimde çoban olmam daha iyi. Tuvgan yerde er yürer, toygan yerde iyt yürer. Doğduğı yerde er yürür, doydığı yerde it yürür.

Erkeklik olgusunun temsiline ilişkin birincil nitelikler bütüncül bir bakışla değerlendirildiğinde, incelenen atasözleri içerisinde erkeklik olgusunu en sık temsil eden niteliğin *sahip (olan)* olduğu görülmektedir. İlgili niteliğin karşısında yer alan tipik örneklerde de görüldüğü üzere, Nogayca atasözlerinde iyelik ile kodlanan sözcükler, erkeğe gönderimde bulunmakta, bu yönüyle erkeği kadının iyesi/sahibi olarak etiketleyerek erkeklik olgusuna *sahip (olan)* niteliğini yüklemektedir. Bununla birlikte, incelenen atasözleri içerisinde söz konusu niteliğin erkeklik olgusunu yalnızca iyelik yoluyla değil, aynı zamanda sözcüksel seçimler aracılığıyla da temsil ettiği görülmektedir. Sözelimi, “*Babasının methettiği kişiyi alma, köylüsünün methettiği kişiyi kaçırma.*” anlamına gelen “*Atası maktagandı alma, avıldası maktagandı salma.*” ve “*Erkek kadın alır, (durdini halk çeker).*” anlamına gelen “*Er hatın alır, (embegine halk kalar).*” gibi atasözlerinde olduğu gibi, erkeklik olgusu *al-* eyleminin edici rolünün erkeğe yüklenmesi yoluyla da *sahip (olan)* niteliğiyle ilişkilendirilebilmektedir. Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunu temsil eden birincil niteliklerin en başatını ele aldığımız bu bölümün ardından sıklık açısından yakın dağılım sergileyen diğer birincil niteliklerden de söz etmek gerekmektedir.

Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunu temsil eden başat niteliği izleyen diğer niteliklere göz atıldığında, bunların *mert, üstün, aileci, çalışan, kahraman, koruyucu/kollayıcı, köklü, lider, yanılabılır ve yurtsever* olduğu görülmektedir. İlgili niteliklerden bazılarının tipik örnekleriyle birlikte değerlendirilmesi durumunda Nogay kültüründe erkeğin; sözünde durma, sözüne güvenilir olma açısından *mert* olma niteliğiyle temsil edildiği, kendisiyle benzer özellikler taşımasına karşın diğerlerinden daha yüksek bir düzeyde yer alan kişi olma açısından ise *üstün* olma niteliğiyle temsil edildiği söylenebilir. Benzer olarak, erkeklik olgusu ağabey-kardeş ilişkisi çerçevesinde aile birliğine önem veren kişi olarak tanımlanabilecek *aileci* niteliğiyle ilişkilendirilmekte; *çalışkan* olma niteliğinin ise erkeklik olgusunu Türk kültüründe önem atfedilen ve bereketle ilişkilendirilen erken kalkma işi ve/ya çok fazla çalışma yoluyla temsil ettiği söylenebilir. Yine tüm bunlara koşturarak erkeklik olgusu, erkeğin halkı için canından vazgeçen rolüyle eşleştirilmesi yoluyla *kahraman* niteliğiyle ilişkilendirilirken; baba ve ağabey sözcükleri ile gönderimde bulunan erkeğe düzeltme, koruma, dayanak olma işlevlerinin yüklenmesi, erkeklik olgusunu *koruyucu/kollayıcı* niteliğiyle temsil etmektedir.

Nogayca atasözlerinde, erkeklik olgusunu temsil eden birincil nitelikleri betimlediğimiz bu bölümün ardından, şimdi buraya kadar sözünü ettiğimiz niteliklerle karşılaştırıldığında görece düşük sıklık sergileyen niteliklere geçebiliriz.

3.2.2. Nogayca Atasözlerinde Erkeklik Olgusunu Temsil Eden İkincil Nitelikler

Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunu temsil eden ikincil nitelikler, görülme sıklıkları açısından 1 ve/ya 2 olmak üzere birbirinden farklılaşmakta; diğer bir deyişle bu gruplandırmada yer alan niteliklerin tümü en az 1 atasözünde görülürken, kimileri en fazla 2 olmak üzere birden fazla atasözünde görülebilmektedir. Söz konusu nitelikler sırasıyla *benzemez, cefakeş, cesur, değerli, idol, karakterli, onurlu, yükümlü/sorumlu, akılcı, cömert, deneyimli, dürüst, gelişen, güçsüz, iyi, kalıcı, kavgalı, öfkeli, saf, savaşçı, sorun kaynağı, şaşırtıcı, zorba* olmak üzere olup toplamda 23 olmak üzere nitelikler arasındaki büyük çoğunluğu oluşturduğundan, her bir nitelik, kendisini temsil eden birer örnekle Çizelge 4’te sergilenmektedir:

Çizelge 4. Nogayca Atasözlerinde Erkeklik Olgusunu Temsil Eden İkincil Nitelikler

Özellik	Örnek
Benzemez (2)	Termeni yaman-unı iygi, atası yaman -ulı iygi. Çadırı kötü unu iyi, babası kötü oğlu iyi.
Cefakeş (2)	Yarlılıktan er ölmes, amanat yanı kıynalar, arıklıktan at ölmes, yürisine yubanar. Er kişi fakirlikten ölmez, emanet canı eziyet çeker; at da zayıflıktan ölmez, yürüyüşü yavaşlar.
Cesur (2)	Korkak mıñ öledi, bétir bir öledi. Korkak bin defa ölür, kahraman bir defa ölür.
Değerli (2)	Er kadirin el biler. Yiğidin kıymetini el (halk) bilir.
İdol (2)	Özi söylep özi külgen-yayrañ yiğit, özi söylep halk külgen-kayran yigit. Kendi söyleyip kendi gülen şımarık yiğit(tir), kendi söyleyip halkın güldüğü, hayran olunacak yiğit(tir).
Karakterli (2)	At iygisi arıkta biliner, er iygisi yarlılıkta biliner. Atın iyisi zayıflık zamanında, erin iyisi fakirlikte anlaşılır.
Onurlu (2)	Attı kamışı öltirer, erdi namıs öltirer. Atı kamçı öldürür, yiğidi namıs öldürür.
Yükümlü/Sorumlu (2)	Ata barda uvıl yas, aga barda ini yas. Baba varken oğul genç, ağabey varken küçük kardeş genç.
Akılcı (1)	Bay mınan barıspa, bétir minen kürespe. Zengin ile görüşme, bahadır ile güreşme.
Cömert (1)	Avılı alıs yigit yumart bolar. Köyü uzak olan yiğit cömert olur.
Deneyimli (1)	Sakalsızdıñ sözi tutilmas. Sakalsızın sözü dinlenmez.
Dürüst (1)	Er ötirik söylemes, ep ötirik söyler. Er yalan söylemez, vaziyet yalan söyle(ti)r.
Gelişen (1)	Sirkeli tay at bolar, simgirikli bala er bolar. Bitli tay at olur, sümüklü çocuk er olur.

Güçsüz (1)	At arısa tuvlak, er arısa avırak. At yorgun düşünce sıska, er yorgun düşünce hastalıklı olur.
İyi (1)	Yahşılıkka yahşılık ér kisidiñ isi di, yamanlıkka yahşılık, er kisidiñ isi di. İyiliğe iyilik her kişinin işidir, kötülüğe iyilik, mert kişinin işidir.
Kalıcı (1)	Yigit öler, danı kalar./ Yigit ölse de, sözi ölmes. Yiğit ölür, şanı kalır./ Yiğit ölse de, sözü ölmez.
Kavgacı (1)	Urıspas ul bolmaydı, (kelispes kelin bolmaydı). Kavga etmeyen oğul olmaz, (anlaşamayan gelin olmaz).
Öfkeli (1)	Ulıñ aşuvlansa törge şık, kiyeviñ aşuvlansa esik bavın tut. Oğlun öfkelenirse başköşeye otur, damadın öfkelenirse kapının bağını tut.
Saf (1)	Ter şıkkanın ten tuymas, akşa şıkkanın er tuymas. Ter çıktığını ten duymaz, para çıktığını erkek duymaz.
Savaşçı (1)	Alasadan aygır salmañız, yavga miner at tuvmas, baydıñ kızın almañız, yaga şabar er tuvmas. Atların arasına alasa cinsinden aygır koymayın, düşmana saldırırken at doğurtmaz, zenginin kızını almayın, düşmana saldıran er doğurmaz.
Sorun Kaynağı (1)	Ulanlı üydiñ urısı yatpas. Oğlanlı evin kavgası bitmez.
Şaşırtıcı (1)	Astı korlama – kustırar, erdi korlama – sastırar. Aşı horlama-kusturur, erkeği horlama- şaşırtır.
Zorba (1)	Miniler maytal iş taslar, sogılar hatın söz baslar. Binilen kısrak kulun atar, dövülen kadın konuşur.

Çizelge 4, Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunu temsil eden ikincil nitelikleri göstermekte, ilgili niteliklerin bütüncül olarak değerlendirilmesi durumunda bu dilde erkeklik olgusunu en az bir kez, en fazla iki kez olmak üzere temsil eden toplam 24 nitelik olduğu görülmektedir. Şimdi, söz konusu niteliklerin erkeklik olgusunu temsil ediş biçimini birkaç örnek üzerinde açıklayalım.

Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunu temsil eden ikincil nitelikler arasında daha yüksek sıklık gösteren nitelikler göz atıldığında, ilgili olgunun *benzemez, cesur, değerli, idol, karakterli, onurlu, yükümlü/sorumlu* nitelikleriyle temsil edildiği görülmekte, her bir nitelik erkeklik olgusuyla toplamda 2 atasözünde olmak üzere ilişkilendirilmektedir. Bu nitelikler tipik örnekleriyle birlikte değerlendirildiğinde, *benzemez* niteliğinin baba ve oğul ilişkisi çerçevesinde yapılandırıldığı, babanın kötü oğulun iyi olma nitelikleriyle ilişkilendirilmesi yoluyla ikisi arasında bir benzemezlik ilişkisinin kurulduğu söylenebilir. Benzer olarak, *cefakeş* niteliği yine +ERİL bir adın kullanılması yoluyla erkeğe gönderimde bulunacak biçimde temsilştirilmekte, erkekliğin zor durumlarda sıkıntıya katlanan, eziyet çeken anlamına gelen *cefakeş* niteliğini gerektirdiğine işaret etmektedir. Erkeklik olgusuna kahraman sözcüğü aracılığıyla yüklenen *cesur* niteliği, ilgili olguyu korkak olma ile karşıtlık ilişkisi çerçevesinde temsil ederken, *değerli* niteliği yigit (Tr. yiğit) olarak gönderimde bulunulan erkeğe önem, kıymet, değer atfetmekte; dolayısıyla erkekliği *değerli* niteliğiyle temsil etmektedir. Son olarak, *idol* niteliği erkeklik olgusuna erkeğin hayranlık uyandıran yönü aracılığıyla yüklenmekte, *karakterli* niteliği ise erkeklik olgusunu erkeğin yoklukta değişmeyen sağlam bir karakteri olması aracılığıyla temsil etmektedir; benzer olarak *onurlu* niteliği erkeğe namus kavramı üzerinden yüklenmekte, *yükümlü/sorumlu* niteliği ise aile

içerisindeki erkeklerin aşamalı bir yapıda olduğuna işaret ederek, yükümlülüğün bu aşamalı yapıya göre aile içerisindeki erkekler arasında değişkenlik gösterdiğini sezdirmektedir.

Çalışmamızın ikinci araştırma sorusuna ilişkin elde ettiğimiz bulguları özetlemeye geçmeden önce, erkeklik olgusunu temsil eden ikincil nitelikler arasında daha düşük sıklık gösteren kimi niteliklerin söz konusu olguyu temsil edişi daha az belirgin olduğundan, bu niteliklerden söz etme gerekliliği doğmakta, bu niteliklerin de *akılcı, saf, sorun kaynağı* ve *zorba* nitelikleri olduğu düşünülmektedir. Buna göre, *akılcı* niteliği karşısında yer alan örneğiyle birlikte değerlendirildiğinde bu niteliğin erkeğe yapamayacağı, gücünün yetmeyeceği bir işe girmemesini öğütlediği anlaşılmakta, dolayısıyla erkeğin akılcı olması gerektiğine işaret etmektedir. Benzer olarak, erkekliği doğrudan *er* sözcüğünün kodlanması yoluyla temsil eden *saf* niteliği söz konusu olguyu erkeğin kolaylıkla aldatılabilme niteliği açısından temsil etmektedir. Son olarak, *sorun kaynağı (olma)* niteliği, erkeklik olgusuyla erkeğin bulunduğu evde erkeğin çıkardığı ve/ya erkek nedeniyle çıkan sorunların sonu gelmeyeceği açısından ilişkilendirilirken; *zorba* niteliği edilgenleştirilmiş *döv-* eyleminin silinen edicisinin erkek olduğunu sezdirmekte; dolayısıyla erkeğe döven rolünü yüklediğinden erkeklik olgusunu *zorba* niteliğiyle temsil etmektedir.

Gelinen bu noktada, erkeklik olgusuna yüklenen nitelikleri sıklık çerçevesinde tipik örnekleriyle birlikte tartıştığımız bu bölümün sonunda ikinci araştırma sorumuz çerçevesinde buraya kadar sözünü ettiğimiz bulguların bir özetini sunalım:

Bulgu (2): Nogaycada erkeklik olgusu 66 adet atasözünde, 34 nitelikte temsil edilmektedir. Bu niteliklerin sıklık çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda erkeklik olgusunu temsil eden nitelikler arasında birincil ve ikincil nitelikler ayrımı ortaya çıkmaktadır: (i) Birincil Nitelikler: *sahip, mert, aileci, çalışkan, kahraman, koruyucu/kollayıcı, köklü, lider, üstün, yanılabilir, yurtsever* (ii) İkincil Nitelikler: *benzemez, cefakeş, cesur, değerli, idol, karakterli, onurlu, yükümlü, akılcı, cömert, deneyimli, dürüst, gelişen, güçsüz, iyi, kalıcı, kavgacı, öfkeli, saf, savaşçı, sorun kaynağı, şaşırtıcı, zorba*

SONUÇ

Atasözlerinin kültürün yegâne taşıyıcılarından biri olduğu bilgisinden yola çıkarak Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsilini inceleyen bu çalışmada, 734 Nogayca atasözü Türkçe karşılıklarından yola çıkılarak taranmış, bu tarama sonucunda Nogaycada erkeklik olgusunu temsil eden 66 adet atasözü belirlenmiştir. İlgili atasözlerinin bütüncül bir bakışla değerlendirilmesi sonucunda Nogay Türklerini ulusal kimliklerine bağlayan birincil kültürel miras olan Nogaycada erkeklik olgusunun nasıl temsil edildiğine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmamızın bir önceki bölümünde sözünü ettiğimiz bu niteliklerin dağılımı Çizge 2'e sergilenmektedir:

Nogayca atasözlerinde erkeklik olgusunun temsilinin incelendiği bu çalışmadan elde edilen bulgular, bu dilin atasözlerinde kadınlık olgusunun temsiline ilişkin yapılacak olan çalışmadan elde edilen bulgularla karşılaştırılabilir; böylece Nogaycada toplumsal cinsiyetin yapısına ilişkin daha bütüncül bir bakışa ulaşılabilir. Benzer olarak Nogayca üzerine yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular, ataerkil yapının egemen olduğu başkaca Türk topluluklarının dillerine uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (2015). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akün, Ö.F. (1949). “Atalar Sözüne Dair”, *Şadırvan*. 28, s. 117-119.
- Bingöl, O. (2014). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16 (Özel Sayı 1), s.108-114.
- Crystal, David (2002). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çeneli, İ. (1985). “Nogay Atasözleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*. 1, İstanbul, s. 11-54.
- Ercan, G. Songül ve Can, Özge. (2015). “Deyimlerin Edimbilimsel Ulamaştırılmasına İlişkin Bir Öneri: Türkçede “Erkek”e Gönderimde Bulunan Deyimler Örneği”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 26/1, s. 63-83.
- Ergöneç, D. (2004). “Nogay Türkçesi”, *Karadeniz Araştırmaları*. 2, s.25-34.
- Ergöneç Akbaba, D. (2015). “Nogay Türklerine Genel Bir Bakış”. *Yeni Türkiye Dergisi (Kafkaslar Özel Sayısı) X/80*, s.313-319.
- Ergöneç Akbaba, D. (2018). “Nogay Türkleri ve Nogay Türkçesi Üzerine”. *ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları*. 1, s.17-35.
- Güllüdağ, Nesrin (1998). *Nogay Türkçesi Grameri (Nogaylar-Dil Özellikleri-Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Holmes, Janet. (2008) *An introduction to sociolinguistics*. Harlow, England: Pearson Longman.
- Karakoç, B. (2013). “Az Konuşurlu Bir Türk Dili: Nogayca ve Nogaylar Üzerine”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*. 2/2, s.273-301.
- Kızıldağ, S. Hilmi (2017). *Şereflikoçhisar-Kulu Yöresi Nogay Ağızı (Giriş-İnceleme-Metin-Seçme Sözlük-Ekler)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kızıldağ, S. H. (2020). “Türk Runik Metinleri ile Nogay Türkçesinin Ortak Söz Varlığı”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. Prof. Dr. Tahir ÜZGÖR’e Teşekkür Özel Sayısı, s. 111-151.
- Moseley, Cristopher (2010). *Atlas of the World’s Languages in Danger*, UNESCO Yayınları, Paris.

Sultana, Abeda. ve Altay, Saadet (2019). "Ataerkillik ve Kadının İkinciliği; Kuramsal Bir Analiz". *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. 11/1: s. 417-427.

Çelik Şavk, Ü. (2013). "Türkiye Nogayları Üzerine Gözlemler ve Tespitler". *Tehlikedeki Diller Dergisi*. 2/2, s. 326-227.

Tavkul, U. (2003). "Kafkasyadaki Nogay Tatarlarının Etno-Politik Durumları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme." *Kırım Dergisi*. 11, s. 38-46.

Tuğluk, M. Emin (2012). *Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Yapısal Özellikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Ünalın, Şükrü (2010). *Dil ve Kültür*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

